

Н. В. Неледва,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет

А. А. Мороз,
аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Міжнародний гуманітарний університет

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Захист права людини розпочинається з дотримання прав неповнолітніх. Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків та є складовою загальної злочинності, засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що на сьогодні, діти, у зв'язку зі своєю соціальною незрілістю, не здатні повною мірою усвідомлювати характер вчинюваних ними дій, а також можливість настання від них негативних для себе наслідків.

Значна кількість міжнародних документів, положення яких спрямовані на захист прав дітей, серед яких, зокрема: Концепція ООН про права Дитини 1989 р.; Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх ООН та Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р.; рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо нових засобів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх і ролі правосуддя у справах неповнолітніх 2003 р.; рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо соціальної реакції на злочинність серед неповнолітніх 1987 р.; рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі раннього психологічного втручання з метою профілактики злочинності 2000 р.; Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. та інші вказують на те, що порушене питання потребує особливої уваги в боку будь-якої держави [1, с. 16].

Відповідно до статистичних даних МВС України, на жаль, кількість злочинів вчинених неповнолітніми кожного року нараховує десятки тисяч. Так у 2009 році злочини вчинили 12956 неповнолітніх, у 2010 році-13951 неповнолітніх, у 2012 році-12053. Станом на 2013 рік в установах відбування покарань України перебувало 1282 неповнолітні особи [2, с. 1].

Приведення у відповідності до міжнародних та європейських зразків кримінального провадження, зокрема, стосовно неповнолітніх, є одним із важливіших завдань процесуальної науки та законодавства. Верховною Радою України 13 квітня 2012 р. був прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Цей документ передбачає ряд нововведень, та містить главу 38, в якій закріплені особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх. Норми цієї глави передбачають підвищення захищеності прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві та є елементами так званої

«ювенальної юстиції» чи «ювенального правосуддя» (juvenile justice правосуддя для неповнолітніх) [3, с. 849–872]. Норми нового КПК дають змогу якомога ближче наблизитися до міжнародних стандартів у цій сфері.

З'явилися нові гарантії для неповнолітніх, зокрема: кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений на здійснення досудового розслідування щодо цієї категорії осіб; введена особлива процедура допиту неповнолітніх; з метою захисту неповнолітнього передбачений допит у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування); до неповнолітніх не може бути застосований привід свідка. В КПК України є і інші новели, які вдосконалюють правові положення стосовно неповнолітніх [3].

Проблеми захисту прав і свобод неповнолітніх постійно знаходяться у полі зору Президента України. Так, Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. № 811/2011 було запроваджено інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини, який повинен забезпечувати додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Основними завданнями Уповноваженого є: постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентіві України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню, порушень прав і законних інтересів дитини; внесення Президентіві України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини; здійснення заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини.

Указом Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 була схвалена Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.

Метою Концепції є побудова повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, спроможної забезпечити правильність та ефективність прийняття кожного правового рішення щодо дитини, яка вступила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою.

Основними напрямками розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх Концепція визначає вдосконалення системи профілактики дитячої злочинності, здійснення ефективного судочинства щодо неповнолітніх правопорушників, зокрема розвиток відновного правосуддя, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Слід відмітити, що новий Кримінальний процесуальний кодекс встановлює особливості кримінального провадження у справах про злочини неповнолітніх, які зокрема полягають в тому, що розгляд в суді кримінальних справ щодо них провадиться спеціально обраним для цього суддею.

Так, Законом України від 13 квітня 2012 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» було внесено зміни до ст. 18 Закону України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів», яку доповнено ч. 3: «У місцевих

загальних судах та апеляційних судах областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим діє спеціалізація зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю із стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноваженні здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді [4].

Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення».

Крім того, слід відмітити, що з метою однакового застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм кримінального процесуального законодавства, уникнення неоднозначного його тлумачення під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх судовою палатою у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ видано лист «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» № 223-1134/0/4-13 від 18.07.2013 р. в якому чітко вказується, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК, та із дотриманням принципу забезпечення реалізації неповнолітніми особами права користуватися додатковими гарантіями, встановленими вітчизняним законом та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо норми КПК суперечать такому міжнародному договору, застосуванню підлягають згідно із ч. 4 ст. 9 КПК положення відповідного договору.

У вищевказаному листі слідчий суддя, суд у кожному окремому випадку має з'ясувати необхідність здійснення судового провадження за участю неповнолітнього у закритому судовому засіданні як упродовж всього судового провадження, так і окремої його частини (ч. 2 ст. 27 КПК). Зокрема, у разі надходження клопотання неповнолітнього обвинуваченого, його захисника або законного представника про здійснення судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого у закритому судовому засіданні правильним вбачається, з'ясувавши думку сторони обвинувачення та потерпілого, задовольняти таке клопотання. Слід враховувати, що наведене, крім іншого, відповідає міжнародним зобов'язанням України, передбаченим, зокрема, п. 8 Мінімальних

стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, ст. 40 Конвенції ООН про права дитини, а також п. 6б Зауважень загального порядку № 10 2007 року Комітету ООН з прав дитини [5].

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що кримінальне провадження стосовно неповнолітніх осіб мають здійснювати найбільш кваліфіковані та досвідчені слідчі, прокурори та судді, а діяльність цих посадових осіб і особливо під час судового розгляду справи неповнолітнього повинна мати виховне запобіжне значення, а призначення покарання, повинно максимально сприяти досягненню мети покарання, яка полягає у виправленні неповнолітнього засудженого, його вихованні та соціальній реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вісник прокуратури. – 2012. – № 11.
2. Пасека М.О. Особа неповнолітнього правопорушника як об'єкт криміналістичного дослідження. Автореф. дис.. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – Київ. – 2013. – 18 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / Відп. ред. С.В.Ківалов, С.М.Міщенко, В.Ю.Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України. – № 2453-VI від 07.07.2010 р.
5. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх : Лист судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – № 223-1134/0/4-13 від 18.07.2013 р.

О. В. Прядко,
кандидат юридичних наук, адвокат

ПОНЯТТЯ ПІЛЬГИ ЯК ПРАВОВОГО СТИМУЛУ

Право – це мистецтво добра і справедливості
«Jus est boni et aequi» (лат.)

Тривалий час філософи міркують категоріями «рівність», «моральність», «справедливість». Остання є ключовою і в праві. Не випадково раз по раз філософи права у різних аспектах досліджують одвічне питання – що є справедливим, а що таким не являється. Деякі з них цілком обґрунтовано стверджують, що правові норми не можна розглядати «просто як «результат» інтересів і силових факторів; тому що знову ж постає питання про справедливий порядок інтересів» [18, с. 76], і що «при викладі та розвитку позитивних законів розуміння справедливості відіграє важливу роль...» [18, с. 77], а здійснення правосуддя «повинне включати оцінки, і зокрема розуміння справедливості» [18, с. 77].

Інший автор адресуючи своє дослідження усім, кому не байдужа актуальна дискусія про беззаконня і закон, про реальні підвалини громадянського суспільства та правової держави, слідом за Д.Роулзом [див. 14] (автором «Теорії справедливості») доводить істинність тези «справедливість – це відповідність», а тому в ній «вихідна позиція рівності відповідає природному станові в традиційній теорії суспільного контракту» [14, с. 78].